

ARETE

Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 2, Sayı: 2, 2022
Arete Journal of Political Philosophy | Vol: 2, Issue: 2, 2022

Makale Gönderim Tarihi | Received: 15.09.2022
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 13.11.2022
Çeviri | Translation

www.aretjournal.org

Gramatolojiden Problematolojiye

Michel MEYER

(İngilizceden Türkçeye Çeviren: M. Taha TUNÇ)*

Metne Dair Çevirmenin Notu

Belçikalı filozof Michel Meyer (1950-2022) problematoloji (Fr. *problématique*, İng. *problematology*) veya “sorunsal bilimi” (bkz. Varlık, 2022, s. 199) fikriyle felsefede yöntem ve metodoloji tartışmaları açısından önemli bir kavramsal teçhizat bırakmış oldu. Meyer problematoloji kuramında odağına geleneksel felsefenin gözdesi olan önermeleri (Meyer’in adlandırmasıyla “cevapları”) değil, soruyu (*question*), sorgulamayı (*questionnement*), sorunu (*problème*) ve sorunsalı (*problématique*) alır. Problematoloji

* Arş. Gr. | Research Assistant

Felsefe Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Gaziantep Üniversitesi | The Department of Philosophy, Faculty of Science and Letters, Gaziantep University.

tahatuncm@gmail.com

Orcid Id: 0000-0002-1803-0107

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.66>

Meyer, M. (2022). Gramatolojiden Problematolojiye. (Taha Tunç, Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 2(2). 83-94.

düşüncesini, Jacques Derrida'nın *De la Grammatologie*'sinden (1967, Türkçesi 2017) esinlenerek adlandırdığı *De la problématique*'de (Brüksel'deki ilk baskısı 1986, Paris'teki yeni baskısı 2008, İngilizce çevirisi 1995e) işler. Filozofun problematolojiyle ilgili temel iddiası şudur: Felsefe giderek cevaplama dayalı önermecî görüşten uzaklaşıp sorgulamaya dayanan problematolojiye yönelmektedir. Meyer'in iddiasına göre Platon'dan beri süregelen nihai bir cevabın varlığı anlamındaki apodiktikliğin yerini cevapların yeni sorulara yol açtığı problematiklik fikri alıyor (bkz. Varlık, 2022; Golden ve Jamison, 1990, s. 333-35). Diğer bir deyişle, apokritik (Yun. *apokrisis* "cevap", apokritik ise "cevap veren" demek) ile problematolojik arasında karşıtlık kuruyor (2011, s. 119; 2009, s. 32). Meyer problematolojiyi bu yüzden "felsefe yapmanın, akli ve dili düşünmenin yeni bir yolu" olarak takdim eder (1995b, s. 145; 2013). Hatta bunu bir "felsefi devrim" olarak adlandırır (Meyer, 2007, s. 354).

Bu devrim büyük oranda dil açısından, soru ile cevap arasındaki ilişkinin retorikle birlikte yeniden tesis edilmesiyle gerçekleşir. Önermeye dayalı anlayış yani önermecilik dünyayı doğru veya yanlış önermeler halinde dille ifade etmemizi sağlarken, problematoloji dünya ile dil (ve düşünce) arasındaki bu tarihdışı denklige itiraz ederek odağına çözümleri değil soruları alır. Meyer'in fırsat buldukça dilsel gönderge fikrini eleştirmesi, mantıkla retorik arasındaki ilişkiyi yeniden sorgulaması da bu yüzdendir: Felsefi sorular şeylerle değil sözcüklerle ilgilidir. Problematolojik bakış açısından, sorulara verilen cevaplar yeni kapılar aralıyorsa, yani yeni sorular üretiyorsa, felsefi değeri haizdir. Sorun, cevapla kapanabilecek bir eksiklik değil, cevabın açtığı yeni sorularla zenginleşip çoğalacak bir imkân olarak görülür. Demek ki cevaptan vazgeçilmiş sayılmaz, önemli olan verilen cevabın, soruyu etkili kılmasının önünü açmaktır (Meyer, 2011, s. 119-20; Varlık, 2022, s. 202).

Meselenin dille ilgili olması soru-cevap ikilisinden hangisinin başta bulunduğu sorusuna götürür: Soru mu önce gelir, yoksa cevap mı? Bu açıdan, Tanrı, varlık, yapı, özne, hakikat, bilinç gibi "varlığın kelimenin her anlamıyla *mevcudiyet* olarak" belirlendiği tasarımların (yani cevapların) "*merkez*"e veya temele konmasına yönelik Derrida'nın getirdiği eleştiri hatırlanabilir (2020, s. 368). Çünkü Meyer de bu eleştiriye takip ederek "Başta gelen nedir?" sorusunu yineler. İlk bakışta cevap denen şey zaten bir soruya yönelik cevap/karşılık (*réponse*) olacağı için başlangıçta sorunun yer alması gerekir. Oysa felsefe tarihinin Platon'la birlikte aldığı yol Meyer'e göre sorgulamanın

bastırılmasına (*refoulement*) dayanır (2009, s. 91-5; Varlık, 2022, s. 202-5). Yani cevaplar merkeze yerleştikçe sorulan sorular unutulur. Fakat her cevap sorulan sorunun bağlamıyla anlamlı hale gelir. Sorunun bağlamı, dolayısıyla da Heideggerci anlamda tarihselliği olmaksızın cevapların kendinden müteşekkil bir anlamı yoktur. Cevapların anlamı tarihsel olarak oluşmuştur (krş. Heidegger, 2020, §73-75). Sadece cevapların anlamı değil, aynı zamanda cevap karşısında sorunun bastırılması da tarihselliğe dahil edilebilir. Meyer'in *Questionnement et historicité*'de (Sorgulama ve Tarihsellik) gösterdiği gibi, soruların tarihselliği unutulduğunda cevaplar nihai bir hal alır (2011, s. 120). Tarih, soruya verilen cevabı yeni sorularla yüzleştirmez, aksine verilen cevapları metafor haline getirir. Bu yüzden sorunun unutulmuş söz konusu olur: "Karşıtlara bölünmeler, Tarih'in farklılıklarında bulunan sürekli olanı ihmal eder" (2011, s. 121). Sürekli olan ise sorunun kendisidir.

Meyer aslında 20. yüzyıl filozoflarına özgü olduğunu söyleyebileceğimiz bir jesti sistemleştiriyor. Bu bakımdan soruyu merkeze alan Martin Heidegger ve Hans-Georg Gadamer gibi hermeneutik düşünürlerinden eleştirel olarak faydalaniyor. Heidegger (2020, §1) "varlık sorusu" (*Seinsfrage*) derken kendi çabasını varlığa değil varlığın soru olarak belirlemesine (hatta çağımızda bu sorunun belirmemesinin, yani Heidegger'in deyişiyle unutulmasının sorun olmasına) ayırıyordu (krş. Varlık, 2022, s. 200). Meyer de (1995a, s. 29) Heidegger düşüncesinin öğreticiliğinden bahsederken "soru"yla kurulan dilsel ilişkinin gündeme gelmesini kasteder (1995a, s. 30). Hans-Georg Gadamer de Heidegger'i takiben hermeneutik bilinci niteleyen *açıklık*'ın soruyla ilişkisini hatırlatır: "Sorular sormaksızın deneyimler elde edemeyiz" (Gadamer, 2006, s. 356). Dilin deneyime önceliği aynı zamanda sorunun cevaba olan önceliğini ifade eder. Benzer şekilde R.G. Collingwood'dan mülhem şöyle der Gadamer : "Metnin cevap teşkil ettiği soruyu anlarsak bir metni anlayabiliriz ancak" (2006, s. 363; krş. Varlık, 2022, s. 198).

Soruyu, sorunu ve sorunsalı çalışmalarında merkeze alan başka isimler de var tabii. Bunlar arasında Michel Foucault "sorunsallaştırma"dan (*problématisation*) bahsederken problematolojiye benzer bir akıl yürütme kullanıyordu: "(...) söz konusu olan bir soruna getirilen farklı çözümlerin nasıl oluştuğunun, ama aynı zamanda farklı çözümlerin nasıl spesifik bir sorunsallaştırma biçiminin ürünü olduğunun anlaşılmaya çalışıldığı bir eleştirel analiz hareketidir" (2014, s. 287). Dolayısıyla Foucault'ya göre de her cevap belirlediği bağlamın ürünüdür, eleştirel analizin görevi ise bu cevapları yeniden

sorunsallaştırmadır. Ardından Gilles Deleuze (Félix Guattari'yle birlikte) felsefede sorunun merkezi öneminden söz eder. Felsefeyi “kavramlar oluşturmak, icat etmek, üretmek sanatı” (2022, s. 12) olarak tanımlarken şunu da ilave eder (2022, s. 25-6): “Her kavram, onlarsız anlam taşıyamayacağı ve onların da ancak çözümleri üzerinde yol alındıkça ortaya konabileceği ya da anlaşılabilmesi bir soruna, sorunlara göndermede bulunur.” Ama Deleuze’e göre kavramlar soruları kapatmaz, kavramları oluşturan bileşenler farklı sorulara verilen cevaplardır; belki de bu yüzden her kavramın birçok sorudan oluştuğu söylenebilir. Bu bakımdan Deleuze’ün girişiminde Henri Bergson’un payı hatırlanabilir (bkz. Deleuze, 2006). Yine de ne Foucault ne de Deleuze, Meyer gibi hermeneutik kaynaklara sahiptir. Foucault (2017, s. 1363) kendi projesinde düşünce tarihinde insan varlığının sorunsallaşmasından söz ederken, Deleuze (2020, s. 14) genel olarak felsefi kavramların yaratılma sürecinde birer dinamik cevap olarak belirmelerinin altını çizer.

Neticede Meyer’in önerisi günümüzde kıta felsefesi olarak adlandırılan ve genellikle metodolojik açıdan sürekli eleştiriye tabi tutulan belli felsefi yönelimler için eşsiz bir katkı barındırıyor. Dünya ile dil (ve zihin) arasında önermeye dayalı bir ilişki kuran fikirlerin aksine, dolayımardan geçen, farkları, özgüllükleri bünyesinde taşıyan ve cevapların kesinliği, zorunluluğu yerine soruların zenginleştirici yanına odaklanan felsefi düşünceler için sağlam bir düşünme, sorgulama biçimi sunuyor. Bu açıdan düşünüldüğünde problematolojinin fenomenoloji, kavram analizi, karşılaştırmalı analiz, düşünce deneyi, model geliştirme gibi çağdaş felsefi araştırma yöntemlerine eklenildiğini söylemek mümkün. Fakat Meyer’in girişiminin de metodoloji sorusuna bir cevap teşkil ettiğini, bu soruna yeniden sorunsallaştırmalarla canlılık katmak gerektiğini de unutmamak lazım.

Kaynakça

- Deleuze, G. (2006). *Bergsonculuk*. Hakan Yücefer (Çev.). İstanbul: Otonom.
- Deleuze, G./Guattari, F. (2020). *Felsefe Nedir?* Turhan Ilgaz (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür.
- Derrida, J. (2017). *Gramatoloji*. İsmet Birkan (Çev.). Ankara: BilgeSu.
- Derrida, J. (2020). *Yazı ve Fark*. P. Burcu Yalım (Çev.). İstanbul: Metis.
- Foucault, M. (2014). Polemik, Siyaset ve Sorunsallaştırmalar. *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar-5* (s. 278-287). Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Foucault, M. (2017). Usage des plaisirs et technique de soi. *Dits et écrits*. 2. Cilt. Paris: Gallimard.
- Gadamer, H.-G. (2006). *Truth and Method*. Gözden geçirilmiş ikinci baskı. Belirtilmemiş (Çev.). Londra ve New York: Continuum.
- Golden, J.L./Jamison, D.L. (1990). "Meyer's Theory of Problematology", *Revue Internationale de Philosophie*, cilt. 44, 3 (174), Le Questionnement, 329-351.
- Heidegger, M. (2020). *Varlık ve Zaman*. Gözden geçirilmiş ikinci baskı. Kaan H. Ökten (Çev.). İstanbul: Alfa.
- Meyer, M. (1995a). *Of Problematology. Philosophy, Science, and Language*. David Jamison, Alan Hart'la birlikte (Çev.). Şikago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Meyer, M. (1995b). Problématique et argumentation, ou la philosophie à la rencontre du langage, *Hermès*, 15, 145-154, Doi: 10.4267/2042/15162
- Meyer, M. (2007). "A Preface to *Questioning and Historicity*", *Revue internationale de philosophie*, 242, 353-356, Doi: 10.3917/rip.242.0353
- Meyer, M. (2009). *Retorik*. Çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost, 2009.

Gramatolojiden Problematolojiye

*Söz ve anlam sorusunun sorulduğu bir
uzamı/uzamda yazmaya çalışıyorum.*

(J. Derrida, *Positions*)

Derrida'nın yapıtı, çağdaş düşüncenin sorunsal durumuna tanıklık eder. Her ne kadar böyle bir sorunsallık iddiası halihazırda bir cevap teşkil etse bile, bir cevap çağrısıdır. Sıklıkla “yapıbozum” dediğimiz şeyin pozitif emsalidir. Hem felsefede yapıbozumun gerekliliğini vurgular hem de böyle bir yapıbozumun, Dewey'in ifadesiyle, mümkün olamayacak kadar beyhude olduğunu düşünmek için bir gerekçe öne sürebilir. En azından benim fikrime göre, Derrida'nın tasarısı felsefenin yeniden temellendirilmesine katkı sağlar, zira felsefenin temeline dair geleneksel fikirlerin tükenmekle kalmayıp yanılıcı temellere yaslandığını gösterir. Platon'dan beri tüm Batı düşüncesinin dayandığı geleneksel akıl ve dil kavrayışının başka alternatifi olmasaydı şayet, genel anlamda felsefede temelciliğin reddedilmesi herhangi bir gelecek felsefesinin imkânsızlığıyla denk olmak zorunda kalırdı. Yapıbozum alternatif bir düşünme biçimine yol açmasaydı, büsbütün nihilizm –ve negatif– olurdu.

Peki Batı düşüncesinin kendini tanımladığı ontolojik-önermeci kavrayıştan kökten ayrılan başka bir görüş lehine ne öneride bulunulabilir?

Düşüncede en başta neyin geldiği sorusuna cevap verebilmek için öncelikle tam da bu soruyu sormamız lazım gelir. Böylesi bir soruda, sorgulama değil de nedir en başta gelen? Başka her bir cevap, bir cevap olması bakımından, sorgulamayı gerektirirdi; sorgulamanın önceliğini öne sürmeseydi başı çekmezdi. Dolayısıyla sorgulama, düşünce ile felsefe için hakiki ve tek mümkün başlama noktasıdır. Batı düşüncesinin öne sürdüklerinden başka bir şeydir bu: misal, Tanrı veya insan özne geleneksel cevaplar olsa da bunlar ancak neyin temel olduğu sorusu sorulur ve gerekli görülürse birer temel olarak görev alabilirler. Bu sebeple, dönüp dolaşıp sorgulamaya varırız. Neyin önce geldiği sorusunun reddedilmesinin halihazırda soruya bir cevap teşkil ettiğini de söyleyelim – her ne kadar adının cevap olduğunu gerçekte inkâr eden bir cevap olsa da. Şunu da ilave

edelim: Sorgulamanın öncelikli olmasını sorgulamak basbayağı sorgulamanın öncelikliğini ve rolünü tasdik etmek olurdu.

Bu tarz bir soruyu Derrida sormaya değer bulur muydu? Sorgulamanın önerme adı verilen “cevaplar”dan sonra geldiği geleneksel düşünce çerçevesi dahilinde sorulsaydı şayet, muhtemelen sormaya değer bulmazdı. Böyle bir önermecî çerçeve içinde temelci sorunsal, cevaplılığın yani önermeciliğin ölçütü olarak sorunsallığın imhasına yol açar. Fakat önyargısız yani önvarsayılan bir görüş (cevap) olmaksızın sorulan hakiki bir soru olması bakımından şu soru, sorulması gereken otantik bir sorudur: Başta gelen nedir? (*What is first?*) Benim cevabım muhtemelen Derrida’nınki kadar Sokratesçe değil, çünkü Derrida *différance*’ın sabit hareketi dahilinde sorgulamayı canlı tutarken ben cevaplar ile soruları dile getirip aralarındaki farkı önemli hale getirmeyi seçmişim.¹

Différance meselesini halletmeden evvel felsefede doğru bir başlama noktası sorusunu sormanın önemini vurgulamak isterim. Böyle bir soru hükümsüz kılınan bazı sorunsalların kalıntısı gibi gelebilir. Sofistler de böyle düşünmüştü, Rönesans filozofları da – yüzyıllar süren dünya görüşlerinin çöküp radikal değişimlerin gerçekleştiği vakitlerde tüm şüpheli düşünürlerin yaptığı gibi. Ama o şüpheli sırasıyla azledildiler. Felsefe cevaplarını temellendirmeden yapamaz; kanıyı yani *doxa*’yı ve genel anlamıyla karşı konulabilir, çatışan pozisyonları kabul etmez. Her şey sorunsal bir hal aldığı anda ise yeni bir temel cevap sunması gerekir. Mevcut durum da bundan farklı değil. Marx, Nietzsche ve Darwin’den bu yana kültür ve değerlerdeki her şey kendini sorunsal olarak açık etti – cevaplılığın, doğru önermeselliğin ölçütü olarak sorunsalın imhası üzerine inşa olan gelenek de buna dahildir. Bazı varlıkları veya bizzat Varlık’ı, Tanrı’yı veya insan öznesini ileri sürmeden ibaret olan çözümler de bir işe yaramıyor artık. *Différance* böylesi bir elverişsizliğin ya da imkânsızlığın açık hale geldiği süreç olarak yorumlanabilir. Şunu unutmamak lazım: Nietzsche, Marx ve Freud Batı düşüncesinin veya düşüncesindeki bazı yeni krizleri gündeme getirmekle kalmayıp bizzat Batı düşüncesi idealine, özündeki doğaya saldırdılar. Tüm Batı düşüncesi, varsayılan zorunluluk veya apodiktiklik ideali, çokluğa karşı birlik ideali üzerinde yükselir. Sokratesçe sorgulama, Platonca cevap vermenin önünü açmak durumunda kalır. İdeler Kuramı, önermeciliğin ilk cisimleşmesini temsil eder. Alternatiflere müsaade eden Sokratesçe veya Sofistçe sorgulamaya Platon’un

¹ *Of Problematology* içinde, University of Chicago Press, 1995.

cevabı şudur: Elimizde hem A hem A-olmayan olamaz, birisi mecburen galip gelecektir. Böylelikle alternatifler dışlanmış olur; onların dışlanması ilkesini ise Aristoteles, *logos*'un üstün ilkesi olarak sistemleştirmiştir (*Metafizik*'in *Gamma* kitabı). İdelerin zorunluluğu, hakikatin zorunluluğu *logos* olarak sayılan şeyin *tek* kriteri haline gelir. Eğer elimizde A ve A-olmayan varsa, karşımızda bir çelişki vardır, *bir* önerme değil. Oysa çelişmezlik ilkesi sayesinde iki önermeden birinin doğru, diğerinin mecburen yanlış olması gerekir. Problematolojik kavrayışta ise A veya A-olmayan ile karşılaştığımızda elimizde bir sorun vardır; cevap ise tanımı itibariyle alternatif olanın elenmesidir. Bir soru, bir cevap gibi düşünülünce çelişki meydana gelir. Dolayısıyla da çelişmezlik ilkesi sorgulamanın değil cevap vermenin bir ilkesi olarak yeniden yorumlanmalıdır. Aksi takdirde, karşıt görüşlerin eşit biçimde savunulup ortaya konduğu retorik ile diyalektik *logos* olarak mümkün olmazdı. Elimizde bir sorun olabilir; bunu da alternatifleri aksettiren (bu alternatif cevaplar muhtemel iki seçenektan birinin tarafını tutsa dahi) “problematolojik cevaplar” dediğim şeyle ifade edebiliriz. Öte yandan “apokritik” cevaplar ise alternatifleri çözümler. Çelişmezlik ilkesi basbayağı şunu der: Böylesi bir çözüme, alternatifi tekrar edip kopya etmez; olur da bunu yaparsa alternatif, aynı sorunun ifadesi olarak anlaşılır, *tek* çözümü olarak değil. Fakat önermeciliğin kurucu babaları en yüksek ilke olan çelişmezlik ilkesini bu şekilde anlamaz. Onlara göre alternatif bir A yahut A-olmayan, akıl için kabul edilebilir değildir zira çelişkilidir, yani imkânsız bir durumdur; A'nın A-olmayan'a karşı olmasını bir soru olarak düşünmezler hiç. Burada bir zorunluluk vardır, hatta zorunluluğun zorunluluğu, yani ya A ya da A-değil mecburen doğru olmalı, yani bir önerme olmalıdır ki diğeri de yanlış olsun.

Zorunluluğun anlamı ve niyeti olması bakımından, alternatifleri yok etmeye ve çözüme yoğunlaşan bu Akıl modeline 14. yüzyıla dek meydan okunamamıştır. Descartes dahi apodiktik hakikati ve kesinliği talep etmiştir. Karar verilemez önermelere, yani şüpheli ve sorunsal iddialara yol açan skolastik ontolojiden yakınmıştı. Her ikisinde de Tanrı olsa da ikisi de doğru değildi. Netice itibariyle, acil apodiktiklik ihtiyacını karşılayacak yeni bir temel gerekiyordu. Descartes'a göre seleflerinin hatası kendisini yeni bir başlangıç noktası bulmaya itmişti. Oysa Wittgenstein'in dediği gibi, her şeyden şüphe edilebilirse, her şeyin şüphe edilir olduğu dahil hiçbir şey öne sürülemezdi. Ne de olsa, birinin şüphe ettiğini söylemek şüphe edilmez bir şey söylemektir, en azından

herhangi mümkün şüpheyi bizzat şüphe edilemezlik idealini cevaplılık ideali olarak ileri sürmek demektir.²

Ne var ki Marx, Nietzsche ve Freud'la birlikte Batı önermeciliğinin çerçevesi dahilinde yeni bir başlangıç yapılacak bir yer kalmadığı ortaya çıktı. Derrida da daha ileri gidip temelci soruşturma ile mümkün bir cevabın bir şekilde arasını bulma imkânını reddetti. Sorgulama sürecinin kapanışı yoktur. Sorunsalla yüzleşmemiz lazım gelir.

Problematoloji yapıbozundan tam bu ânda ayrılıyor. Sorulardan onları geçersiz kılmadan bahsedebiliyor olmamız lazım. Yapıbozumun sorulara (cevapların) “izleri” veya “eksiklikleri” olarak gönderimde bulunmadan soruları ifade edebiliyor olması gerekir, aynı ölçüde cevaplarımızın da çözüldüğü kadarıyla çözülen şeyi ifade etmesi gerekir. Soruyu bir cevaplama indirgemeden pozitif olarak ifade etmek için, sorgulama sürecini açık edip sürdüren cevaplar ile bu süreci çözümle kapatan cevaplar arasında bir ayrıma yer açmamız lazım. Sonra da problematolojik cevaplar ile apokritik cevaplar arasındaki ayrımı yapmalı. Sorunsalı şüphe edilir bir şey veya bir tür engel olarak görmeye son vermemiz, düşüncenin başlama noktası olarak görmemiz gerek. Bir soruyu formüleştirmek çözüme yönelik ilk adımdır, bir ayakbağı değildir. Önermecilik dahilinde ancak önermeciliğin yapıbozumu *différance*'a yol açabilir; zira *différance* bilince ulaşan kendi imkânsızlaşmasının içsel hareketidir. Fakat yapıbozundan daha radikal olmamız, önermecilik diyarını hepten terk etmemiz lazım. Derrida'nın düşüncesi bizi bunu yapmaya davet ediyor.

Problematoloji ise genelleştirilmiş sorunsallığa cevap teşkil eder. Problematoloji, sorunsalı bastırmak ya da Batı düşüncesinin kendisi imha etmesi olarak görmek yerine soruları sırf soru olmalarından ötürü ciddiye alır. Arzu edilirse ilk görevi negatif gibi gözükebilir: Her şey umutsuzluk yaratacak ölçüde sorunsal ise kanının, rekabetçi cevapların ötesine geçmek imkânsız hale gelir, ki bu cevaplar da sadece onları ayakta tutanların perspektifini temsil eder. Oysa felsefe kisvesi altındaki çokkültürcülük hiç de felsefe değildir: Her birinin diğeri kadar değerli olduğu farklı bakış açılarının ifadesinden ibarettir.

² Bu hususta şu metnine bkz. “The problematological conception of the Cogito”, *Revue Internationale de Philosophie*, I, 1996, Descartes.

Burada teklif edilen problematolojik görüşe dair temel kavram problematolojik fark kavramıdır, yani soru ile cevap arasındaki fark. Soruyu çözenin ayrıcalıklı, sorgulanmamış, sorgulanamaz bir yolu yoktur. Bu fark sorgulamanın bastırılması veya sorularla cevapların sözdizimsel ya da anlamsal bakımdan farklı bir şekilde işaretlenmesiyle yaratılmış olabilir – eğer ifade edilirlerse tabii. Oysa problematolojik fark açıktan sorgulamaya (ve cevaplamaya) gönderimde bulunularak da kurulmuş olabilir; tıpkı sorgulamayı bu şekilde konu haline getirdiğimizde *bizim* yaptığımız gibi. Batı düşüncesi bu tarz sorgulamayı bastırmış, cevaplamanın tarafını tutmuş, soruyu da cevabı da önermenin farksızlığı altına çekmiştir. Oysa felsefe radikal sorgulama olarak anlaşıldığında daha iyi tanımlanmış olur, her ne kadar şimdiye dek sorgulamayı hiç sorgulamış olmasa da. Tüm önermecî tarzların çökmesiyle, Lyotard'ın “postmodern durum” olarak nitelediği çöküşle birlikte, artık böyle bir görev kaçınılmaz hale geldi.

Sorunsalın dönüşü öncelikle retorik'in esaslı bir yenilenmesiyle nitelik kazandı. Derrida lafzi olan ile figüratif olan arasında kesin bir sınır koymanın mümkün olmadığını göstererek³ bu yenilenmeye katkıda bulundu. Bu durum Habermas'ın Derrida eleştirisini de izah edebilir: Sanki özü itibarıyla “poietik” olan bir dil kullanımı varmış gibi, Habermas Derrida'nın analizlerinde lafzi olan ile figüratif olan arasında belirgin bir fark görmeyen imkânsızlığını vurgular. Bir şey kastetmek için konuşuruz, bu yüzden lafzi olan mümkün olmalıdır ki figüratif olan tarafından zaptedilemesin. Dil açısından kaçınılmaz olan bir tarafın diğerine tercih edilmesi basit bir kurguya indirgenemez. Öte yandan ise dilin retorik kullanımları, geri getirilmesi veya açığa çıkarılması gereken önceden kurulmuş bazı hakikatlere de dayanmaz; bunlar öyle kendi başlarına, retorik fenomenleşmelerinden ayrı var olmazlar.

Peki öyleyse lafzi ile figüratif arasındaki ayrımı nasıl açıklayabiliriz? Aralarındaki ilişki problematolojiktir: Verili bir ifadede neye gönderimde bulunulduğu, bizzat “ne” sorusundan ne eksiktir ne fazla. “Ne”li⁴ soru sözcükleri sorulara gönderimde bulunur, şeylere değil – her ne kadar bu sözcükler mantıkçıların “gönderge” veya dildeki göndergesel mana dediği şeyi belirlememizi mümkün kılan sözcükler olsalar dahi. İster

³ *Margins of Philosophy* içinde, University of Chicago Press, 1982.

⁴ İngilizcedeki *Wh-questions* olarak bilinen *who* (kim), *what* (ne), *when* (ne zaman), *where* (nerede) gibi soru sözcüklerinden sadece *who*'nun Türkçesi “ne”yi barındırmaz. Bu yüzden metin boyunca “kim” olarak çevrilen soru ifadesinin aslında yazarın kastettiği problematolojik çerçeve dahilinde düşünülmesi gerektiğini hatırlatmamız gerekiyor. (ç.n.)

lafzen ister başka şekilde olsun, söylenen şey soruda yer alan bir şeye gönderimde bulunur, tıpkı “ne” kelimesinin bize hatırlattığı gibi.

Dilin figüratif kullanımına gelecek olursak, şu şekilde incelenebilirler. “Hava soğuk” (1) cümlesiyle şunu kastedirim: “Sıcak tutan bir mont giymeliyim” (2). Diyebiliriz ki (2), (1)’in figüratif anlamıdır, (1)’in mümkün okumalarından biridir. Şunu da diyebiliriz: (1)’i dile getirerek (2)’nin cevapladığı birkaç soru sormuş olurum. Fakat eğer sadece lafzi okumasını kastettiysen sorulacak soru da kalmayacaktır, çünkü (1) zaten cevap teşkil eder. (1) anlam sürecini kapatmış olur, halbuki, eğer başka anlam kastedildiyse (1) büsbütün problematolojik hale gelir ve (1)’in ne kastettiği sorusu yine (1)’in dile getirilmesiyle sorulmuş olacaktır.

Problematolojik dil kavrayışı⁵ cümlelerin sorularla olan genel ilişkisini cevap olmaları bakımından vurgular. Bu ilişki her zaman bariz değildir ama buna karşın dil kullanımının doğasında bulunur. “Napolyon Waterloo’da kaybetti” cümlesi, “Napolyon”, “Waterloo” veya “kaybetti” terimlerinin sorunsal olmayan bir şekilde somutlaşmasından oluşan cevaplar silsilesini bir araya getirir. Napolyon kim ya da nerede, Waterloo ne zaman veya ne soruları kapatılabilir – ama gerekmesi durumunda. Örneğin “Napolyon” bu soruların cevaplarını yoğunlaştırır, tıpkı “Waterloo’nun az önce bahsedilen “ne”li soruların cevaplarını kapsamada olduğu gibi. Nitekim “Napolyon Waterloo’da kaybetti” ile “Waterloo’da kaybeden *kişi/kimse* (who)⁶ Napolyon’dur” arasındaki anlamsal denklik mesela. Genel anlamda adlar cevaplanmış soruları temsil eder. Bu cevaplı sorular eğer gönderimde buldukları şey o ya da bu sebepten ötürü göndergesel açıdan soru konusu olursa (mesela anlamına ilişkin soru belirirse), eksiksizce ifade edilebilirler. Sorgulama, figüratif okumada olduğu gibi lafzi anlamda da iş başındadır, çünkü sorgulama göndergesel olmak *zorunda* değildir. Wittgenstein’in *Philosophical Grammar*’da dediği gibi sorgulama, anlam arandığı zaman, ilk adımı teşkil eder; cevap da bu soruya gönderimde bulunmak zorundadır zira olduğu haliyle belirmiştir. Kısacası, lafzi okuma zaten bir cevaptır ama figüratif okuma böyle bir cevaba yönelik atılmış bir ilk adımdır. Figüratif cevabın (Derrida’nın deyişiyle) bir saklı mevcudiyet olarak orada

⁵ Şurada geliştirdiğim haliyle: *Rhetoric, Language and Reason*, Pennsylvania State University Press, 1994, 4. ve 5. bölümler.

⁶ Burada yazarın cümlesinin orijinali şu şekilde: “*Napoleon is the one who lost at Waterloo*” (abç). Bu cümle Türkçeye çevrilirken kullanılan “kişi” ifadesi aslında “kim (ise)” olarak da anlaşılabilir. *Nişanyan Sözlük*’te belirtildiği gibi “kimse” sözcüğü de “kim ise”nin zamanla birleşmesiyle oluşmuştur. (ç.n.)

bulunduğu sonucu çıkmaz bundan. Cevabı bulmak gerekir, lafzi olan ise öncesinde verili olmayandır. Soruların çözümlere veya çözüme dayandırılarak (“Napolyon” veya “Waterloo” cevapları gibi) silinmesi figüratif anlamı imkânsız kılar, zira figüratif anlam öylelikle problematolojik olarak kalan bazı cevapların (zımmen veya resmen) sorduğu sorulara yaslanır. “Richard bir aslandır” cümlesinde soru iddianın metaforik doğası tarafından sorulmuştur, zira Richard’a hayvan denebilir de denmeyebilir de: Bu örneğe metaforik bir okuma isnat etmek bu yüzden aksi durumda bir çelişki ve bir alternatif olacak olan şeyle yüzleşmenin bir biçimidir. Bu vakada aslanın silik bir metafor olduğunu biliyoruz – okunma biçimi aslanın belli bir özsel niteliğiyle yani cesaretiyle şifrelenmiştir. “Richard bir damlacıktır” desem, önceden saptanmış o tarz bir cevap bulunmadığından, bilmece devam eder.

Problematolojik fark, önermeciliği terk ettiğimizde, sorgulama bir pozitiflik aldığı anda, Derridacı *différance*’ın halini alacağı “varlık” olarak yorumlanabilir, ki bu pozitiflik klasik ontoteoloji çerçevesinde dışlanmıştı. Sorunsallık kendisini tarihin ritminin ortaya koyduğu sorunlarda yansıtan tarihselliktir.

Eminim, Derrida olsaydı böylesi bir düşünce görüşünü sorgulayacaktı, ama bu münasebetle kendisi de sorgulanacaktı ki eğer sorguluyorsa kendi sorgulaması bir cevap olacaktı, bu da gösterecekti ki felsefe, Derrida’nınki de dahil her felsefe, soru-cevap ikiliğinin önceliğine yaslanır.

Kaynakça

Meyer, M. (2011). “Réponses à propos de *Questionnement et historicité*”, *Revue internationale de philosophie*, 257, 199-222, Doi: 10.3917/rip.257.0119

Meyer, M. (2013). *La problématique*. Presses Universitaires de France, dijital basım, ISBN: 978-2-13-061580-4

Varlık, S. (2022). “Platon ve Problematoloji: Doğru Cevabın Sorusunu Bulmak”, *Beytulhikme*, 12, 197-214, Doi: 10.18491/beytulhikme.1886